

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1998 р. - № 34 – ст. 227.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. - № 41. - с. 1468. - ст. 529.
3. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 № 5026-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 22. – стор. 1215. – ст. 216.
4. Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права. Т. 1. Часть общая. – СПб., 1911. – 780с.
5. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1971 р., / Додаток до N 50.

УДК 349.2

Данилова М. В., суддя Київського
апеляційного адміністративного суду

Правова природа охоронних відносин у трудовому праві

У статті проаналізовано правову природу охоронних відносин у трудовому праві. Автором надано визначення охоронних відносин у трудовому праві, проведено загальнотеоретичну характеристику таких відносин, визначено їхню сутність, значення і роль.

Ключові слова: охоронні відносини, трудові права, працівник, роботодавець.

В статье проанализировано правовую природу охранительных отношений в трудовом праве. Автором дано определение охранных отношений в трудовом праве, проведено общетеоретическую характеристику таких отношений, определена их сущность, значение и роль.

Ключевые слова: охранные отношения, трудовые права, работник, работодатель.

This article examines the legal nature of security relations in the labor law. The author has given the definition of security relations in the labor law, held general theoretical description of such relationships, defined their essence, significance and role.

Keywords: security relations, labor law, employee, employer.

Актуальність теми. Впродовж останніх років відбувається стрімкий розвиток охоронних відносин у трудовому праві, їх суттєве реформування. Проте неможливо здійснити перетворення і вдосконалення цих відносин, визначити завдання і функції, які вони покликані виконувати без розуміння основного, найголовнішого та визначального в їх змісті. На теоретичному рівні розробляється чисельна кількість концепцій щодо розуміння сутності і значення охоронних відносин у трудовому праві. Проте й наразі серед вчених немає єдиного підходу до того, що становить зміст охоронних відносин у трудовому праві, якими особливостями вони характеризуються, і яка основна мета їх існування. Актуальність даної теми обумовлена необхідністю дослідження внутрішнього істотного змісту охоронних правовідносин у трудовому праві, що дасть можливість зрозуміти їх значення і необхідність їх існування, а також сприятиме подальшому виявленню напрямів вдосконалення.

Стан наукового дослідження. Дослідженню питань сутності і значення охоронних

відносин у трудовому праві присвячені праці таких вчених: Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, К.М. Гусов, М.І. Іншин, Н.А. Плахотіна, С.М. Прилипко, О.І. Процевський, Д.В. Радько, В.М. Толкунова, Ю.Ю. Томілова, І.І. Шамшина, І.В. Щербина, О.М. Ярошенко та інших. Проте аналіз праць дозволяє зробити висновок про те, що питання сутності і значення охоронних відносин у трудовому праві залишаються недостатньо висвітленими і мало дослідженими, що зумовлює поглиблення теоретичних досліджень у сфері сутності та значення охоронних відносин у трудовому праві.

Метою статті є проведення загальнотеоретичної характеристики охоронних відносин у трудовому праві. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати наступні завдання: проаналізувати сутність охоронних відносин у трудовому праві; визначити роль охоронних відносин у трудовому праві; з'ясувати значення охоронних відносин у трудовому праві.

Виклад основного матеріалу. В.М. Корельський та В.Д. Перевалов, під охоронними правовідносинами розуміють правовідносини, що виникають на основі охоронних норм та правопорушень. Вони пов'язані з виникненням та реалізацією юридичної відповідальності, яка передбачена санкцією охоронної норми [1, с. 351].

М.С. Кельман та О.Г. Мурашин визначають охоронні відносини як відносини, що виникають з факту неправомірної поведінки суб'єкта як реакція держави на таку поведінку, тобто відновлення порушеного права [2, с. 32]. С.Л. Лисенков говорить про охоронні правовідносини як про правовідносини, що виникають з факту неправомірної поведінки суб'єктів як негативна реакція держави на таку поведінку [3, с. 217].

О.Ф. Скаун визначає охоронні правовідносини як такі, що виникають з фактів неправомірної поведінки суб'єкта на основі охоронних норм. Вони пов'язані з виникненням і здійсненням юридичної відповідальності, передбаченої в санкціях охоронних норм [4, с. 554]. Вона також зазначає, що охоронними правовідносинами слід вважати правовідносини, які виникають з такої поведінки суб'єктів, яка вимагає певної реакції держави [5, с.366]. Ми погоджуємося з такою думкою, проте, слід додати, що охоронні правовідносини, не повинні зводитися лише до відносин матеріальної або дисциплінарної відповідальності працівника за завдану шкоду у зв'язку з виконанням ним своїх трудових обов'язків; або відповідальності роботодавця, зазвичай матеріального характеру за порушення вимог відповідних нормативно-правових актів законодавства про працю.

Ю.Ю. Томілова під охоронними відносинами розуміє врегульовані правовими нормами вольові суспільні відносини, що виникають між суб'єктом правової охорони і правопорушником на підставі наділення їх необхідною правомочністю і юридичними обов'язками, у межах яких реалізуються заходи державного примусу [6].

С.С. Алексєєв під охоронними правовідносинами розуміє правовідносини, які виникли в результаті неправомірної поведінки, і які покликані вже не тільки врегульовувати певні відносини, але й забезпечувати охорону тих інших суспільних відносин, в яких його учасники перебували раніше, до скоєння правопорушення [7].

Д.В. Радько пропонує визначення охоронних правовідносин як відносин, які виникають на підставі неправомірної поведінки суб'єкта і вимагають від держави певних дій, спрямованих на припинення порушення, відновлення порушених прав і свобод та застосування до порушника заходів державного примусу аж до покарання. Саме через такі відносини втілюється у життя охоронна функція права, яка полягає у встановленні заходів юридичного захисту і відповідальності та гарантії їх застосування і виконання [8]. Недоліком вищезазначених дефініцій є звуження ними дійсного

змісту охоронних правовідносин. Ми притримуємося позиції, що підстави виникнення охоронних правовідносин не можна зводити лише до певного виду правопорушення, а також необхідності відновлення порушених прав, а також застосування до порушників заходів державного примусу. Охоронні правовідносини є набагато ширшими за свій зміст, оскільки значну їх частину складають контрольні-наглядові відносини, які виникають не з моменту вчинення неправомірної дії певним суб'єктом, а з моменту створення середовища, охорону якого необхідно забезпечити.

Аналогічну позицію займають такі вчені як К.М. Гусов і В.М. Толкунова, які до охоронних відносин у трудовому праві відносять також відносини з нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства та охороною праці, а також відносини з матеріальної відповідальності роботодавців і працівників у сфері праці [9, с. 16-17].

Отже, виходячи з вище зазначеного, ми пропонуємо сформулювати таке визначення охоронних відносин у трудовому праві. Охоронні відносини у трудовому праві — це врегульований нормами права стійкий структурований суспільний зв'язок, який виникає між відповідними правомочними та зобов'язаними суб'єктами при реалізації ними своїх суб'єктивних прав, а також виконанні обов'язків, які є кореспондуючими по відношенню одне до одного, спрямований на забезпечення ефективного функціонування регулятивних відносин у трудовому праві, і який функціонує завдяки силі правового і державного примусу.

Є. Харитонов, розглядаючи охоронні правовідносини і досліджуючи їх конкретний зміст, виділяє як охоронні ту групу відносин відповідної галузі права, яка забезпечує нормальне функціонування регулятивних відносин цієї галузі [10, с. 240]. Ми поділяємо цю думку, оскільки вважаємо, що до системи охоронних відносин у трудовому праві входять також контрольні-наглядові відносини, основне призначення яких забезпечити можливість реалізації суб'єктами своїх прав і виконання обов'язків у сфері дотримання трудового законодавства, а також законодавства з охорони праці.

Узагальнюючи все вище зазначене, можна прийти до висновку, що зміст охоронних правовідносин через сукупність суб'єктивних прав та обов'язків сторін як учасників даних правовідносин, які полягають у можливості реалізувати особою своє право на захист, порушених неправомірною поведінкою суб'єкта, прав з метою відновлення становища, яке існувало до вчиненої неправомірної дії, або з метою відшкодування шкоди, завданої такими діями. Проте, дане узагальнення можна вважати доволі однобоким, без належного його доповнення, оскільки до системи охоронних відносин відносяться не лише відносини, що виникають з факту правопорушення, а й, на нашу думку, контрольні-наглядові відносини, що, фактично, виникають, одразу після створення суб'єкта, який виступає в ролі роботодавця; окрім того, до системи охоронних відносин можна віднести й процесуальні відносини як відносини захисту порушених прав працівника.

Окрім того, видається можливим виділити юридичний і фактичний зміст даних правовідносин. При цьому юридичний зміст будуть складати норми, які надають особі можливість діяти певним чином з метою реалізації свого права, а під фактичним змістом правовідносин будуть розумітися самі дії, які вчиняє особа з метою його реалізації. В.І. Щербина, зокрема, зазначає про те, що юридичний зміст правовідносин складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів. Юридичний зміст охоронних правовідносин — це можливість певних дій уповноваженої і необхідність певних дій зобов'язаної особи. Якщо суб'єктивне право є визнана нормами за однією особою можливість, то обов'язок — це встановлена нормами для іншої особи необхідність (потреба) діяти або не діяти відповідним чином. Не може бути охоронної правової норми без

правового обов'язку. В охоронних правовідносинах кожному правовому обов'язку мусить протиставлятися суб'єктивне право. Також слід говорити не стільки про суб'єктів прав, скільки про суб'єктів обов'язків. Він зазначає, що головна відмінна риса охоронних правовідносин полягає в тому, що в їх рамках застосовуються різноманітні заходи державного примусу. Об'єктом охоронних правовідносин є бажана, правова поведінка, яку має вчинити правопорушник на користь уповноваженої особи [11, с. 95-96].

На нашу думку, основним призначенням охоронних правовідносин є забезпечення належного функціонування регулятивних правовідносин. Опосередковуючи захист прав та інтересів відповідних суб'єктів, притягнення осіб до юридичної відповідальності, вони формуються з метою забезпечення взаємозв'язку між регулятивними і процесуальними правовідносинами. Цей висновок також впливає з наступного. Оскільки охоронні правовідносини виникають на основі охоронних норм, то значення таких правовідносин може розкриватися через основну мету та призначення охоронних норм.

Так, на думку В. І. Щербини, головна мета охоронних норм — забезпечення ефективності дії норм, які направлені на регулювання відносин, що складають предмет трудового права. У цьому аспекті, зазначає вчений, важливо показати дієвість правової регламентації праці в умовах ринку і можливість суб'єктів реалізовувати права і виконувати обов'язки [11, с. 32].

Охоронні правовідносини виникають, перш за все, внаслідок неправомірної поведінки суб'єктів як негативна реакція на це з боку держави. Потреба в них проявляється кожного разу, коли права та інтереси учасників правовідносин, окремої особи або суспільства в цілому потребують державно-правового захисту. Вони завжди виступають як владовідносини. За допомогою цих відносин реалізуються міри юридичної відповідальності, міри захисту суб'єктивних прав і законних інтересів, превентивні заходи державного примусу [12, с. 60]. Цей факт, саме те, що трудові відносини пов'язані із системою примусу, дає змогу говорити про комплексний характер даних правовідносин, оскільки дані відносини виступають як способом захисту прав, свобод і законних інтересів сторін трудового договору, так і застосовуються у вимірі реалізації юридичної відповідальності.

Охоронні правовідносини є одним з найважливіших структурних елементів механізму правової охорони. Ю.Ю. Томілова говорить про те, що значення охоронних правовідносин обумовлено такими обставинами: 1) вони виникають внаслідок різного роду правопорушень; 2) вони визначають коло суб'єктів, на яких розповсюджуються у конкретній ситуації дія конкретних охоронних правових норм; 3) вони індивідуалізують поведінку конкретних суб'єктів у механізмі правової охорони шляхом конкретизації конкретних правових норм; 4) вони виступають необхідною умовою проведення в дію правових засобів суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; 5) без них не може бути реалізовано багато охоронних правових норм [6].

Важливе значення охоронних відносин проявляється також в тому, що без їх існування неможливе існування регулятивних норм, оскільки, на нашу думку, саме охоронні норми є тим засобом правового впливу, який дозволяє здійснювати їх реалізацію, а також відновлювати, у випадку здійснення правопорушення одним із суб'єктів.

Охоронні відносини є прямо пов'язаними із системою примусу у трудовому праві. Як наслідок — вони знаходять своє застосування у сфері реалізації юридичної відповідальності, будучи, в той же час, інструментом захисту прав та законних інтересів суб'єктів трудових відносин.

Виокремлення охоронних трудових відносин, які безпосередньо походять від трудових, із площини останніх, мало місце завдяки існуванню таких кореспондуючих обов'язків, як дотримання дисципліни праці та наявність відповідальності за порушення її вимог. Це чітко висвітлюється при розгляді різновидів відповідальності у трудовому праві. Так, у межах трудового права існують два особливі види відповідальності – це, зокрема, дисциплінарна та матеріальна відповідальність. Таким чином, доходимо до висновку, що охоронні відносини можуть бути включені до предмету трудового права.

Доцільною в даному контексті видається точка зору О.І. Процевського, який вбачає своєрідність даних відносин у наступному: хоч обов'язок додержуватися дисципліни праці, дбайливо ставитися до матеріалів, спецодягу, не допускати браку у роботі тощо, і становить зміст трудових відносин, проте недотримання їх тягне за собою початок перебігу інших, похідних від них відносин, зумовлених притягненням до відповідальності – матеріальної чи дисциплінарної [13, с. 18-20].

Таким чином, можна стверджувати, що основна роль трудових відносин на даному етапі суспільного розвитку полягає в тому, що вони, по-перше, гарантують забезпечення права працівника на безпечні та здорові умови праці, а по-друге – фіксують його обов'язок дбайливо ставитися до майна, належного роботодавцю, і у випадку вчинення порушення своїх обов'язків, що потягло за собою заподіяння шкоди, – нести відповідальність певного виду.

В цьому контексті варто звернути увагу на позицію О.М. Запорожця, який у своєму дисертаційному дослідженні стверджує, що основною метою механізму правового регулювання охоронних відносин у трудовому праві є належне впорядкування відносин у сфері охорони й захисту законних прав основних учасників трудових правовідносин, а також відносин, які виникають у зв'язку з притягненням винних осіб до юридичної відповідальності [14, с. 175]. При цьому, вважаємо за доцільне зазначити, що відповідальність за охоронними відносинами у трудовому праві, в більшості своїй, ґрунтується на недержавному примусі, а отже – не носить владного характеру.

Ведучи мову про правову природу охоронних відносин слід констатувати, що вони є, в першу чергу, соціально орієнтованими, тобто спр

ямованими на максимальне забезпечення одержання працівником соціальних благ у контексті трудових правовідносин. Так, охоронними відносинами забезпечується ряд мінімальних соціальних гарантій, необхідних у процесі праці, зокрема, таких, як мінімальна заробітна плата, фіксований максимальний та мінімальний робочий час, кількість днів відпустки, відповідні гарантії та компенсації тощо.

Охоронні відносини відіграють дуже важливу роль забезпеченні належного функціонування трудових відносин. Вони є тим стимулюючим засобом, який спонукає суб'єктів правомірно реалізовувати надані їм права, а також забезпечує суб'єктів належним чином ставитися до своїх обов'язків. Так, ми погоджуємося з думкою В.В. Лазарева, який виділяючи специфіку охоронної функції трудового права, фактично розкриває основне призначення охоронних відносин у трудовому праві. Так, вчений виокремлює такі специфічні особливості охоронної функції: 1) вона являє собою специфічний спосіб впливу на поведінку людей, що виявляється у спонуканні їх діяти певним чином під загрозою покарання, шляхом встановлення певних санкцій, заборон, а також втіленням юридичної відповідальності; 2) для осіб, які є учасниками суспільних відносин, вона є показником того, на охорону яких цінностей спрямована діяльність держави (оскільки це виявляється встановленням правових приписів у певній сфері); 3) вона є показником політичного і культурного рівня розвитку суспільства, гуманізму права [15, с. 126]. Охоронні відносини

покликані забезпечити належне функціонування регулятивних відносин у трудовому праві, тобто створити всі умови, які гарантують можливість суб'єктам таких правовідносин найбільш повно реалізувати надані права та виконати покладені обов'язки. При цьому, одним з найбільш дієвих способів виступає можливість зазнати певних обмежень або можливість покладення на суб'єкта додаткових обов'язків. Сукупність норм, якими регулюються охоронні відносини у трудовому праві, якими встановлюються відповідні наслідки, показує рівень цінності тих чи інших суспільних зв'язків, рівень необхідності їх належного функціонування.

Висновок. Отже, як бачимо, рівень розвитку охоронних відносин у трудовому праві є, по суті, показником розвитку рівня трудових відносин в цілому, саме тому їх вдосконалення є однією з основних цілей розвитку не тільки практичної сфери, а й наукової, оскільки дослідження проблем на науковому рівні дасть змогу поліпшити рівень їх реалізації на практиці, а також дозволить віднайти нові шляхи їх розвитку. Охоронні відносини у трудовому праві також потребують подальшого розвитку, оскільки вони слугують своєрідним засобом належного функціонування регулятивних відносин у трудовому праві, саме тому ефективність дії охоронних норм обумовлює ефективність реалізації регулятивних норм у трудовому праві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теория государства и права: Учебник для вузов. 2-е изд., изм. и допол. / Под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова. — М.: Издательская группа НОРМА — ИНФРА. — М. 2000. — 616 с.
2. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами): Підручник. — К.: Кондор, 2002. — 353 с.
3. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. — К.: Юрисконсульт. — 2006. — 355 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. — Харків: Еспада. — 2006. — 776 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун. — Х.: Консум. — 2001. — с. 656
6. Томилова Ю.Ю. Охранительные правоотношения в механизме правового регулирования: Дис...канд. юр. Наук. Спец 12.00.01. — М., 2004. — 203 с. — Режим доступа. - <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/102233.html>
7. Алексеев С.С. Общая теория государства и права. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа. — <http://pravoznavec.com.ua/books/7/17/#chlist>
8. Радько Д.В. Охоронні адміністративно-правові відносини за участю фінансових компаній. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу. - <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/>
9. Гусов К.Н., Толкунова В.Н. Трудовое право России: Учеб. / К.Н. Гусов, В.Н. Толкунова. — М.: ТК «Велби», Изд-во Проспект, 2004. — 496 с.
10. Харитонов Є.О. Цивільні правовідносини: Навч. посібник. — К.: Істина, 2008. — 304 с.
11. Щербина В.І. Теоретичні проблеми охоронної функції трудового права в умовах ринкових відносин: Монографія. — Днепропетровск: Академія митної служби України. — 2004. — 211 с.
12. Батанова Н.М. Конституційно-правова відповідальність як вид конституційно-правових відносин / Часопис Київського університету права. — 2009. — №2 — С. 60-65
13. Процевский А.И. Предмет советского трудового права. — М.: Юрид. лит., 1972. — 223с.
14. Запорожець О.М. Механізм регулювання охоронних відносин у трудовому праві. - Дис. канд. юр. наук. — за спец. 12.00.05. — трудове право; право соціального забезпечення / Запорожець О.М. / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. - Л. — 2012 р. — 189 с.
15. Общая теория государства и права: Учебник / В.С. Афанасьев, А.А. Гераимов, В.И. Гойман и др. / Под ред. В.В. Лазарева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ. — 1996. — 472 с.